

УДК 39(=214.58:497.7)

УДК 39(=214.58:4)

DOI

Датум на прием: 9.1.2026

Датум на прифаќање: 26.1.2026

Прегледен труд

ИСТОРИСКИ, ЕТНОЛОШКИ И ФОЛКЛОРИСТИЧКИ ПЕРСПЕКТИВИ ВО ИСТРАЖУВАЊАТА НА РОМИТЕ ВО ЕВРОПА И ВО МАКЕДОНИЈА

Даниел Петровски

ЈНУ Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје

petrovskidaniel@gmail.com

Апстракт: Истражувањето на Ромите и нивниот идентитет претставува сложен процес, условен од: историските, политичките и културните контексти, во кои се пишувале научните трудови. Историски, Ромите биле согледувани како „чуден народ“, што резултирало со стереотипизација и маргинализација, а терминологијата, особено зборот „Циган/и“, носела негативни конотации и влијаела врз општествените и научните перцепции. Од административните белешки во периодот од XV до XIX век, до првите лингвистички истражувања во Европа, Ромите често биле третирани како предмет на контрола, а не како автономна културна заедница. Лингвистичките студии од XVIII век, особено трудовите на Јохан Кристоф Рудигер и на Хајнрих Грелман покажале индиско потекло на Ромите, но ја занемариле комплексната културна и социјалната реалност.

Во јужнословенскиот простор, етнологите и фолклористите, во почетокот на XX век, собирале материјали за ромската култура „однадвор“, со ограничена анализа на внатрешната перспектива на заедницата. Истражувачите, како што се: Тихомир Ѓорѓевиќ, Раде Ухлик и други, ги документирале музиката, јазикот и обичаите на Ромите, но често низ етноцентрични или дескриптивни парадигми на „другоста“. Современата ромологија, со интердисциплинарни пристапи и со појавата на ромски истражувачи, како што се: Рајко Ѓуриќ и Трајко Петровски, ги интегрира надворешната и внатрешната перспектива, признавајќи го ромскиот идентитет како динамичен, комплексен и со културна вредност.

Трудот дава систематски преглед на историските и на современите пристапи кон проучувањето на Ромите и на нивниот идентитет, со акцент на етнолошкиот и на фолклористичкиот контекст. Преку анализа на европските и на југословенските истражувачи, како и на современите ромолози, се покажува како научната методологија влијаела врз конструирањето на сликата за Ромите, од стереотипизирани претстави кон критички, еманципаторски и интегративни перспективи.

Клучни зборови: Роми, методи на истражување, јужнословенски простор, културна перцепција, *инсајгер* и *ауџсајгер*

Вовед

Истражувањето на Ромите и на нивниот идентитет отсекогаш било сложен процес, условен од: историските, политичките и

културните контексти, во кои се појавувале научните трудови. Во текот на нивното опстојување, Ромите, од страна на другите народи, биле сметани за „чуден народ“ поради: јазикот, носијата, културните практики и религиозните обичаи. Оваа „другост“ резултирала со различни интерпретации на нивниот начин на живот, често во форма на стереотипи и предрасуди, кои се одразувале и во пишаните извори.

Од самите почетоци, терминологијата употребувана за означување на оваа заедница, пред сè на терминот „Циган“¹, носи со себе низа негативни конотации и стереотипи, кои не само што влијаеле врз општествените перцепции, туку и врз научниот пристап. Ромите честопати биле третираны како „егзотични други“ или како маргинализирана група, која е предмет на контрола, а не на рамноправно научно проучување. Паралелно со тоа, белешките на администрацијата од XV до XIX претставувале речиси единствен извор на информации за Ромите во многу држави, што покажува дека научниот интерес бил ограничен и често бил поврзан со механизми на репресија.

Во европската научна традиција, првите подробни истражувања за потеклото на Ромите и за нивниот јазик ја поставија основата на современата ромистика. Сепак, овие трудови главно се концентrirале врз лингвистичкиот аспект, додека културната и општествената димензија на ромскиот идентитет останала недоволно разработена.

Етнолозите и фолклористите, во јужнословенскиот простор², во почетокот на XX век, имаат значаен придонес во собирањето материјали за: ромската култура, ромскиот фолклор и ромските обичаи на Балканот, но со опсервација „однадвор“. Слични тенденции можат да се забележат и во македонската етнологија и во македонската фолклористика, особено во втората половина на XX век.

¹ Како во литературата, така и во секојдневната комуникација, често се изедначувал терминот „Цигани“ со „Роми“, и тоа како во формалната, така и во неформалната комуникација. Значајна пресвртница во именувањето на оваа заедница се случува во Лондон, од 5 до 12 април 1971 година, кога се одржува меѓународната конференција, која подоцна ќе стане позната како „Прв ромски светски конгрес“. На овој конгрес беа усвоени неколку клучни одлуки, поврзани со ромскиот идентитет. Една од најзначајните резолуции се однесува на официјализирањето и на препораката за употреба на етнонимите „Ром“ и „Роми“ во сите форми на комуникација. Со ова, Конгресот експлицитно укажа на потребата да се напуштат дотогашните називи, меѓу кои најчест беше терминот „Цигани“, и да се промовира називот со кој самата заедница се идентификува, а ја одразува сопствената автентична култура.

² Терминот *јужнословенски ѝросѝор* овде се користи исклучиво во географска смисла. Со него не се алудира на *јужословенскиѝ ѝросѝор* како држава или како политичка единица бидејќи се однесува на периодот од крајот на XIX и почетокот на XX век, кога југословенската држава сè уште не постоела.

Сoвремената рoмoлoгија³ нoси нoви мeтoдoлoшки пeрспeктивe, мeѓу кoи клучнa e кoхeзијата мeѓу нaдвoрeшнaтa и внaтрeшнaтa пeрспeктивa. Сo пoјaвaтa нa рoмски aвтoри и истрaжувaчи, кaкo и сo интeрдисциплинaрнитe пристaпи вo рaмкитe нa културoлoшки студии и хумaнистички нaуки, фoкyсoт сe пoмeстyвa oд eгзoтизaцијa кoн признaвaњe нa рoмскиoт идeнтитeт кaкo кoмплeксeн, динaмичeн и културнo врeдeн.

Во oвoј тpyд сe плaнирa дa сe дaдe систeмaтски прeглeд нa рaзличнитe пристaпи и мeтoдoлoгии, примeнeти вo истрaжувaњeтo нa Рoмитe и нa нивниoт идeнтитeт, сo пoсeбeн aкцeнт нa eтнoлoшкиoт и нa фoлклoрниoт кoнтeкст. Пpeкy истoриски oсврт и пpeкy aнaлизa нa eврoпскитe и нa јyгoслoвeнскитe истрaжувaчи дo првaтa пoлoвинa oд изминaтиoт вeк, кaкo и пpeкy сoглeдyвaњe нa сoврeмeнитe пpoцeси вo рoмoлoгијaтa, кe сe пoкaжe кaкo нaучнaтa мeтoдoлoгијa влијaeлa врз кoнстpyирaњeтo нa сликaтa зa Рoмитe – oд стeрeoтипизирaни прeтстaви дo сoврeмeни критички и eмaнципaтoрски пристaпи.

Тeрминoлoшкa пaрaдигмa: истoриoгрaфијa и тpaнсмисијa нa нaзивoт „Цигaн“ кaј Рoмитe

Еднa oд клучнитe пoчeтни тoчки вo пpoучувaњeтo нa Рoмитe e тeрминoт „Цигaн/и“, кoј e припишyвaн нa oвaа зaeдницa низ истoријaтa. Истрaжувaњeтo нa тeрминoлoгијaтa сo кoјa, низ истoријaтa, билe именувaни Рoмитe e клучнo зa рaзбирaњe нa пpoцeсoт нa сoздaвaњe нa oпштeствeнитe пeрцeпции кoн oвaа зaeдницa.

Нaзивoт „Цигaн“, чијaштo пpaфoрмa e тeрминoт *Atsinganoi* (Αθίγγανοί – *Аѿцигaнoи*) сe јaвyвa вo визaнтискитe извoри yштe oд IX вeк (Soulis 1961: 141–165). Oвoј нaзив, сo тeкoт нa вpeмeтo, сe тpaнcфoрмирaл вo пoвeкe eврoпски јaзици и стaнaл дoминaнтeн eтнoним зa Рoмитe, иaкo нe пoтeкнyвa oд сaмитe Рoми. Збoрoт *Atsinganoi* (Αθίγγανοί – *Атцигaнoи*) пoтeкнyвa oд грчкиoт глaгoл „дoпирам“ (ἄπτω) вo кoмбинaцијa сo пpeфиксoт зa нeгaцијa. Вo бyквaлeн пpeвoд знaчи „нeдoпирливи“ или „oниe сo кoи нe тpeбa дa сe имa кoнтaкт“ (Soulis 1961: 145). Пpвичнoтo знaчeњe нe билo eтничкo, тyкy сe oднeсyвaлo нa eднa рeлигиoзнa гpyпa вo Мaлa Aзијa вo IX/X вeк, зa кoјa хpoничaритe зaпишyвaaт дeкa пpaктикyвaлa мaгиски вeштини, гaтaњe и пpeдвидyвaњe (Fraser 1995: 46).

Пpвитe свeдoштвa зa *Atsinganoi* (Αθίγγανοί – *Атцигaнoи*), кaкo штo бeшe кaжaнo, сe вo визaнтискитe хpoники oд IX дo XI вeк. Тие, всyшнoст, пишyвaлe зa eднa eрeтичкa сeктa нa мaгeпcници и гaтaчи. Нo, вo XI-XII вeк, кoгa вo Визaнтијa сe пoјaвyвaaт нoмaдски гpyпи сo слични зaнимaњa: гaтaњe, пpeтcкaжyвaњe, дрeсyрa нa живoтни, хpoничaритe и свeштeницитe aвтoмaтски ги идeнтификyвaлe сo сeктaтa

³ *Рoмoлoгијa* пpeтстaвyвa нaучнa дисциплинa, кoјa ги пpoучyвa: истoријaтa, јaзикoт, културaтa и oпштeствeнaтa пoлoжбa нa Рoмитe.

(Marushiakova & Popov 2001: 35). Тука е направена првата семантичка грешка, поврзување на нови етнички групи (Роми) со старата еретичка секта.

Византискиот хроничар Георгиј Амартол (George the Sinner, Георгиј Грешниот) во хрониката *Chronicon* од IX век, го користи терминот *Atsinganoi* (Ἀθίγγανοι – Аѿциѿанои) за една еретичка група во Мала Азија (De Boor 1904: 773). Тие биле познати како „недопирливи“, „маѓепсници“, кои одбивале контакт со другите. Иако нема поврзаност со Ромите, тука започнува асоцијацијата, која подоцна ќе се префрли кон целата етничка заедница. Понатаму, Михаил Псел, византиски филозоф и хроничар, во XI век, ги споменува *Atsinganoi* (Ἀθίγγανοι – Атциганои) како луѓе што имале „маѓепснички способности“ и „гатање“ (Psellos 1838: 87–88). Псел ги поврзува со номадски групи во Византија и тука веќе се појавува првата погрешна идентификација со дојдените Роми. Ова е моментот кога еретичката секта и ромската етничка група почнуваат да се мешаат. Исто така, во документите на византиските закони и црковните забрани, *Atsinganoi* (Ἀθίγγανοι – Атциганои) се наведени во контекст на забрана за користење нивни „пророштва“ и „маѓепсни услуги“ (Soulis 1961: 152). Во тие документи, терминот веќе се користи за реални луѓе (Роми), не само за секта. Тоа е првиот чекор кон преобразување на грешката во норма – од хроника се префрла во правна и во црковна практика.

Во правните документи на Византија и подоцна на Српското царство се појавува терминот *Аѿциѿани* (или Цигани). Тука веќе не се мисли на секта, туку на реални заедници (Роми). Во Душановиот законик директно не се споменуваат Цигани, но сепак, некои одредби од законикот алудираат на нив, преку изедначување на културните практики со ромската заедница.⁴

Кога Ромите почнале да се движат кон Централна и Западна Европа, патеписците и хроничарите веќе го презеле грчко-византискиот збор *Atsinganoi/tsinganoi*. Така, во европските јазици се појавуваат *Zigeuner* (германски), *Zingari* (италијански), *Циѿани* (словенски) и други (Fraser 1995: 47). Овде грешката е пренесена и европеизирана преку патеписци, административни архиви и црковни записи. Всушност тоа не е грешка на „една личност“, туку колективен процес: од хроника до црковни закони, од патеписи до правни документи (Lucassen, Willems & Cottaar 1998: 21).

⁴ Иако етнонимот ‘Цигани’ не се јавува директно во Душановиот законик (1349/1354), членовите за робови (чл. 72, чл. 123) се однесувале и на нив. Во исто време, дарствените повелби на цар Душан експлицитно спомнуваат цигани ковачи, ‘подарени’ на манастирите (види: Т. Ђорђевић. 1924. *Циѿани у Србији*. Београд, 45–47).

Преносот на терминот „Циган“ врз ромската заедница имал долгорочни последици. Од една страна, тој го обликувал начинот на кој државните власти ги третирале Ромите – како група што треба да биде контролирана и надгледувана (Marushiakova & Popov 2001: 42). Од друга страна, ја детерминирал и насоката на научните истражувања: наместо да се проучува ромската култура како автономен и вреден систем, таа била разгледувана низ призма на „другоста“, често во споредба со „нормативните“ култури на мнозинските заедници (Fraser 1995: 53). Терминот „Цигани“, станува симбол на социјална исклученост, асоциран со номадство, негативни карактеристики, сиромаштија, недоверливост, егзотичност и друго.

Историографска и културна празнина за Ромите: од белешки и законодавства до научни интерпретации и први лингвистички истражувања

До крајот на XVIII и почетокот на XIX век речиси не постоеле академски истражувања кои директно се занимавале со ромската култура, јазик или историја. Поголемиот дел од достапните податоци потекнувале од административни документи и полициски белешки, што укажува на фактот дека Ромите биле согледувани, пред сè, низ призмата на државниот интерес и контролата (Kenrick 2007: 39–40). Во историските студии, фокусот речиси секогаш бил ставен на анти-ромските законодавни акти, додека многу помалку внимание било посветено на нивното спроведување и конкретните ефекти врз ромската заедница. Најважно прашање за современата наука е откривањето на перспективата на самите Роми и нивните одговори на општествените и политичките реалности (Lucassen, Willems & Cottaar 1998: 8–12).

Во повеќето документи од раниот период, тие се појавуваат како „проблем“ за државата, опишувани како номади без дозволи за движење, лица кои избегнуваат даноци или групи со специфични и често маргинализирани занимања. Поради својата етничка припадност, Ромите често биле изложени на ропство, малтретирање, прогони и убиства. Така, во Романија, од XIV до XIX век тие биле третирани како робови (Hancock 1987: 1–15), во Германија, Рајхстагот во Фрајбург во XV век донел указ за нивно ловеење и убиство, а во Франција од XVI век биле систематски прогонувани и затворани (Tebbutt 1998: 49–63). Во Шпанија, особено во XVIII век, државните власти прибегнувале кон сурови мерки, вклучително и ослепување и убивање Роми (Gómez Alfaro 1993: 17), а во Австроунгарија, со указите на Марија Терезија, биле воведени систематски асимилаторски политики (Mayerhofer 1988: 27).

Слични мерки се забележуваат и на Балканот. Во рамките на Османлиската Империја, иако формално Ромите имале определена слобода, во практика биле изложени на повисоки даноци и биле

третирали различно поради верата и поради етничката припадност (Heyd 1973: 156, 287). Репресивните политики достигнуваат кулминација во XX век, за време на Втората светска војна, кога Ромите стануваат жртви на систематски прогони и на масовни убивања во рамките на нацистичкиот и на фашистичкиот проект за „расна чистота“, за што пишуваат и Доналд Кенрик и Гратан Пуксон во 1972 година⁵.

Паралелно со административните белешки и со државните креирани политики на контрола, во Европа се појавуваат и првите научни обиди за проучување на потеклото на Ромите. Најраспространета меѓу раните тези била претпоставката дека тие потекнуваат од Египет, поради што, во многу европски јазици (англиски *Gypsy*, шпански *Gitano*, француски *Gitan*), називот директно се поврзува со „египќани“ (Soulis 1961: 141–165). Оваа теорија за египетското потекло се вклопувала во тогашните европски претстави за „егзотичното потекло“ на Ромите и дополнително ја засилувала нивната перцепција како „дуѓе без корени“ – во Европа. Англискиот истражувач на Ромите, Јан Хенкок, забележува дека долго време истите наративи за потеклото се повторувале без фактичко истражување и дека недостигот од јасно препознаена историја и јасно препознаен идентитет им овозможил на неромите да ги исклучуваат Ромите од општата историја (Hancock 2002: 4).

Вистински пресврт доаѓа во XVIII век, со трудовите на германскиот лингвист Јохан Кристоф Рудигер и на германскиот статистичар и историчар Хајнрих Мориц Грелман, кои укажаа на сличностите меѓу ромскиот јазик и индиските јазици, особено со санскритот (Rüdiger 1777: 32). Овие сознанија го означуваат почетокот на лингвистичкиот пристап во ромистиката. Грелман (1783) ја систематизира тезата во своето дело „Историски обид (есеј) за Ромите“ (*Historischer Versuch über die Zigeuner*)⁶, во кое аргументира дека Ромите водат потекло од Индија и дека нивната миграција кон Европа може да се следи преку јазични и културни траги (Grellmann 1783: 14–15).

Овие трудови имале двоен ефект. Од една страна, тие претставувале научна револуција за потеклото на Ромите – за прв пат, има научно сознание поставено врз лингвистичка анализа, а не на митови и на претпоставки. Од друга страна, Грелман бил обременет со

⁵ Види: D. Kenrick & G. Puxon. 1972. *The Destiny of Europe's Gypsies*. Chatto: Heinemann Educational for Sussex University Press.

⁶ Целосен назив на книгата е: „Историски есеј за Ромите во врска со начинот на живот и уставот, обичаите и судбината на овој народ од нивното појавување во Европа и нивното потекло“ (“*Historischer Versuch über die Zigeuner: Betreffend die Lebensart und Verfassung Sitten und Schicksale Dieses Volks Seit Seiner Erscheinung in Europa, und Dessen Ursprung*”).

предрасуди и тој ги опишува Ромите како „деградиран народ“, кој ја изгубил својата „оригинална култура“ и претставува своевиден остаток од старата индиска култура (Grellmann 1783: 47). Иако лингвистичкиот пристап ја докажал индиската врска, тој ја занемарил богатата културна и етнолошка реалност на ромските заедници во Европа. Наместо како автономни културни субјекти, тие биле согледувани низ призмата на „остатоци“ од некаква изгубена оригинална култура.

Пристапите и методологиите на јужнословенските истражувачи и нивната импликација врз Ромите до средината на XX век

Кога зборуваме за пристапите и за методологиите на југословенските истражувачи на Ромите, пред сè, мора да се земе предвид дека тогашните истражувачи тргнуваат од академска „истражувачка празнина“, која се однесува на нивната култура. Тоа е резултат на претходните предзнаења од неадекватни и несоодветни истражувања од аутсајдери, кои ги зеле податоците под синдромот „претпоставка“, но и од документи, кои тогашните држави ги конструирале за маргинализација на „чудното“ и на „другото“. Кон ова е потребно да се истакне и контекстот „на простор“ во кој се истражувало кон крајот на XIX и на почетокот на XX век, особено општествениот систем во поранешните јужнословенски територии, како и рамките на нивните етнолошки и фолклористички школи. Српската школа, во наведениот период, била повеќе националистичка отколку отворена кон другите етнички заедници во државата. Истражувањата на етнологијата и фолклористиката во Србија биле развивани како „национална наука“, чија примарна цел била конструирање и оправдување на српскиот национален идентитет (Vućinić Nešković 2023: 4).

Најголеми и најобемни истражувања за Ромите, во тој период, има направено српскиот етнолог и фолклорист Тихомир Ѓорѓевиќ (1868 – 1944), кој создаде корпус од податоци за: обичаите, јазикот, социјалната положба и културните практики на Ромите во Србија и пошироко на Балканот. Во неговите дела наоѓаме записи на ромски зборови и изрази, особено поврзани со: музиката, магиските практики и секојдневниот живот. Ѓорѓевиќ работел во рамките на позитивистичката етнографија, користејќи теренско истражување, собирање на теренска граѓа преку разговори со соговорници за нивниот фолклор, народни обичаи. Исто така, во своите записи користел компаративен метод на ромските обичаи со: српската, бугарската и турската култура. Иако имал објавено и публикувано многу трудови за Ромите, најзначајно дело е неговата докторска

дисертација⁷ под наслов *Цигани у Србију (Die Zigeuner in Serbien)*, која била одбранета на Ludwig-Maximilians-Universität München (Универзитетот Лудвиг-Максимилијан во Минхен), во Германија, во 1902 година⁸. Тихомир Ѓорѓевиќ, во своите етнографски белешки, ги прикажува Ромите како јасна „другост“ во однос на српското мнозинство. Тој уште во самиот вовед од трудот ја нагласува автохтоноста на Србите во однос на другите народи, со што ја поткрепува тезата на националистички пристап на српската школа во тоа време. Тој нагласува дека Ромите дошле во Србија во XIV век, со што создава историска дистанца и впечаток дека се дојденци, а не дека е автохтоно население. Дополнително, ги категоризира според занимање, вера и јазик, при што тие се претставени како етничка група, која стои надвор од српската заедница. Во социјална смисла, ги сместува на периферијата – во „цигански маала“ на краевите од селата и градовите – иако признава дека често се присутни во јавниот живот како музичари и занаетчии. Преку овие описи, Ѓорѓевиќ конструира слика за Ромите како „гости“ и „други“ во општеството, покрај другото мнозинско население, но ретко прифатени како интегрален дел. Во неговите дела отсуствува информација за: обостраната комуникација, прифаќањето на културата од мнозинското население, како и влијанието на тогашните државни политики врз севкупното население, а најмногу на ромското население. Сепак, неговите дела за Ромите се значајни за ромологијата и за ромистиката⁹ и претставуваат единствен и основен извор на податоци за ромскиот народ во тој период (Петровски 2015: 259–262).

⁷ Истражувањата што ја сочинуваат оваа дисертација биле спроведени во последната деценија на XIX век и на почетокот на XX век. Дисертацијата *Циганитие во Србија* е одбранета на Универзитетот во Минхен во 1902 година (на германски јазик). Првите печатени делови се појавиле во Будимпешта во 1903 и во 1906 година, под наслов *Die Zigeuner in Serbien (I–II)*. Во 1932/1933 година, делови од оваа дисертација биле реобјавени во периодичниот зборник *Наш народни живоиѝ*, што укажува на нејзината значајност и влијание во српската етнографска и културна наука.

⁸ Важно место во српската и во југословенската литература заземаат и истражувањата на познатиот етнолог Тихомир Ѓорѓевиќ, кој објавил приказни и легенди за Ромите во рамките на делото: „Вера, начин живота и занимање у Цигана Краљевине Србије“, која е објавена во 1908 год. Материјалите од дисертацијата се објавени и како дел од едицијата од 10 книги *Наш народни живоиѝ*, кои се објавувани во периодот 1930 – 1934 год., и тоа, во 7. и 8. книга од едицијата. Оваа едиција е реиздадена во 1984 година во четиритомно издание, а материјалот од неговите истражувања за Ромите од Србија е сместен во том 3.

⁹ Ромистика е научна лингвистичка дисциплина, која се занимава со проучување на ромскиот јазик, со неговите: дијалекти, граматика, вокабулар и развој низ времето.

Хрватската школа се разликувала од српската во однос на национализмот, давајќи фокус на културно-историската и филолошката догма, со акцент на зачувување на хрватското народно културно наследство (Plas 2008: 7–42). Тргувајќи од парадигмата на „скриен национализам“, иако според податоците, во периодот 1921 – 1931 година во Хрватска живееле околу 17.000 Роми (Vojak 2016: 171), сепак хрватската етнoлошка и фoлклористичка школа, во периодот кон крајот на XIX и на почетокот на XX век не продуцирала посебни систематски и обемни истражувања за Ромите.

Во контекст на етнoлогијата и на фoлклористиката на Ромите во Босна и Херцеговина, ромската тематика и Ромите како народ биле дел од истражувањата на Раде Ухлик (1899 – 1991), ромолог и лингвист, кој ги проучувал ромските групи на Балканот, нивните култура, јазик и усна традиција (Варади и Сикимиќ (ур.) 2022: 7–248). Ухлик е еден од најзначајните ромолози на Балканот, чија истражувачка работа ја поставила трајната основа¹⁰ за проучување на ромските култура, јазик и усна традиција. Неговите теренски истражувања и собирање на материјали траеле од 1928 до 1952 година, при што собрал 1.200 ромски приказни, главно од номадски групи Роми – Гурбети, на подрачјето на Босна и Херцеговина, од кои само стотина се објавени (Ацковиќ 2022: 19–36). Неговата научна дејност не се ограничувала само на лингвистика, туку опфаќала и: етнографски, социолошки и историски аспекти, со што придонел за подлабоко разбирање на комплексноста на темите поврзани со Ромите.

Ухлик користел комбиниран теренски и документарен метод, собирајќи информации преку разговори со информатори од Ромите, бележејќи ромски зборови и изрази. Тој, исто така, ги споредувал ромските обичаи и песни со српската, босанската и турската култура за да ја прикаже заемната културна интеракција. Неговиот пристап, како „надворешен истражувач“, бил етнографски и дескриптивен, со акцент на зачувување на усната традиција. Покрај тоа, тој имал и општествена улога користејќи интердисциплинарни методи во истражувањето на развојот на ромскиот јазик. Своето дело „Ромски песни“ (*Romane gilja*) издадено во 1937 година го печател на свој трошок, и во воведот, меѓу другото, напиша: „Оваа книга не треба ниту еден Ром да ја плати, јас ја подарувам бесплатно. Роми! Читајте песни и чувајте го вашиот мајчин јазик“ (Uhlik 1937: 5).

¹⁰ *Циџански приказни* (1957); како и неколку ромски речници. Неговата работа оставила длабок белег во ромологијата и значајно придонела за разбирање на јазикот и културата на Ромите на Балканот. За неговата работа и труд, Српската академија на науки и уметности издаде зборник од повеќе автори во 2022 година, под наслов *Дојринос Радеџа Ухлика лингвистички и култури Рома*, со уредници: Тибор Варади и Биљана Сикимиќ.

Културните процеси во Македонија на крајот на XIX век и на почетокот на XX век се одвивале под општествени притисоци бидејќи земјата сè уште се наоѓала под Османлиското Царство, а подоцна – како дел од соседните држави, Србија, Грција и Бугарија. Овие политички промени значајно влијаеле на научните истражувања и на пристапите кон македонскиот фолклор и етнографија.

Во однос на пристапот кон Ромите, состојбата со истражувањата и интересот на научниците не се разликувал многу од соседните земји, иако не е забележан труд за ромската култура од страна на македонски истражувач во тоа време. Историчарот Глиша Елезовиќ (1879 – 1960) објавил статија за Ромите од селото Јурумлери, посветена на барутчиите, пишувајќи и за собирањето шалитра и за производството на барут (Елезовиќ 1925: 204).

Социологот Цветко Костиќ (1912 – 1985) го објавил делото *Муслимански Циџани у Скопљу* во 1934 година, кое претставува едно од првите систематски научни истражувања на ромската заедница во Скопје. Авторот се фокусира на: социјалните, економските и културните аспекти на животот на муслиманските Роми, додека православните Роми се споменуваат контекстуално, без подробна етнографска анализа.

Познатиот српски етнолог Миленко С. Филиповиќ (1902 – 1969), кој живеел и работел во Скопје во периодот меѓу двете светски војни, наведува дека ромскиот идентитет бил предмет на фрагментација и од општествено-политичките процеси во Македонија. Тој наведува дека во градот имало околу 1.700 ромски семејства, односно приближно 8.500 Роми, од кои околу 7.500 биле муслимани, а околу 1.000 православни. Според него, бројот можел да биде поголем, бидејќи Ромите муслимани кои зборувале турски, биле регистрирани како Турци, а православните Роми кои зборувале српски или македонски јазик¹¹, биле запишани како Срби (Филиповиќ 1937: 423–424). Иако во неговиот труд недостасува подробна анализа за самата постапка на регистрација на Ромите, неговите согледувања сепак укажуваат на сериозни идентитетски компликации. Во подоцнежните истражувања на професорот Трајко Петровски, кој е со ромско потекло, укажува на

¹¹ Вообичаено, автохтоните православни Роми во Скопје го зборувале македонскиот јазик, додека дел од доселените православни Роми во периодот меѓу двете светски војни или уште и од порано, од просторот на Јужно Поморавје и Косово, го зборувале српскиот јазик. Во меѓувоенниот период, во официјалните статистички пописи што се спровеле во тогашната југословенска држава, се водело евиденција само за религиската припадност и јазикот на којшто зборувало населението, а со оглед на фактот што тогашната држава не го признавала македонскиот јазик и го сметала за дијалект на српскиот, населението што го зборувало овој јазик, било евидентирано како српско.

појава на етномикрија. Ромите познати под името „јарамагалари“ го изгубиле ромскиот јазик и преминале на употреба на турскиот јазик (Петровски 2013: 40). Дополнително, во Источна Македонија постојат групи Роми кои не го говорат ромскиот јазик, и не се самоидентификуваат како припадници на ромската заедница. Слична појава се забележува и кај православните Роми, кои, користејќи го македонскиот јазик во секојдневната комуникација, постепено се оддалечиле од својот традиционален културен и јазичен идентитет (Петровски 2013: 40; Demir 2017: 49–52).

Во овој период, културниот и идентитетскиот код на „ромизмот“¹² се развивал бавно, фрагментирано и најчесто под влијание на силни надворешни притисоци. Најзначајни фактори биле националистичките политики на балканските држави, како и специфичните политички системи и разврски во рамките на југословенските земји. Кон оваа динамика дополнително придонеле и големите политички и воени превирања предизвикани од Првата и од Втората светска војна. Во услови на репресија, дискриминација, падури и прогони и физичко уништување, самата заедница развила стратегии на етномикрија како начин на самозаштита и на опстанок.

Овие процеси оставиле трага и врз научната продукција. Во публикациите од различни автори може да се забележи дека ромската култура и ромскиот јазик се оценувале како нестабилни и променливи, а одредени ромски групи биле претставувани како асимилирани во други заедници. Сепак, особено до првата половина на XX век, во академската литература речиси целосно недостасуваат податоци за внатрешните согледувања на самата заедница, односно за начинот на кој Ромите ги доживувале и ги толкувале овие процеси.

Истражувачки период од втората половина на XX век

За хрватските истражувачи, терминот „национална етнологија“ потекнува од 1955 година и се однесува на научни дисциплини, кои се занимаваат со „национална традиционална култура“. Таквиот пристап се применувал во хрватската етнологија до првата половина на дваесеттиот век, но во голем дел од следните педесет години таа беше само тешко применлива – „националното“ хрватско, не беше централно прашање (Ѓаро & Gulin Zrnić 2014: 85). Широката истражувачка перспектива кон другите национални етнологии започнува да се имплементира во втората половина од XX век,

¹² Не постојат дефиниции за „ромизам“, но сублимативно, од перцепција како Ром, етнолог и фолклорист, овој поим можам да го наречам како колективна свест за припадност кон ромската заедница преку одржување на јазикот, традициите и свеста за самоидентификација. Тоа е процес, кој овозможува зачувување на културното наследство на Ромите за одржување на идентитетот на заедницата (Д. П.).

истражувајќи ги и другите словенски култури, како и другите заедници, кои живееле во Хрватска, вклучително и ромската заедница.

Во Србија, пак, крајот на Втората светска војна донесе појава на нова идеологија, која вклучуваше сектор на еволуцијата на општествените институции (семејство, морал, религија) – преземен од еволуционизмот од почетокот на XIX век, кој директно се однесуваше на етнологијата (Ковачевиќ 2005: 11). Во овој период интересот за проучување на Ромите значително се зголемува, а истражувањата добиваат систематски карактер, најчесто со акцент на дескрипција и документација на народната култура.

Во втората половина од минатиот век, едно од најзначајните дела за Ромите и за нивниот идентитет е делото на српскиот етнолог Татомир Вукановиќ (1907 – 1997) под наслов *Роми (Цигани) у Југославији*. Пред елаборацијата на самата содржина е важно да се коментира насловот на самата книга. Пред сè, авторот го употребува називот Роми, за ромската заедница, што не било случај во изминатите публикации. Вукановиќ, делото го објавил во 1983 година во Србија, речиси една деценија по одржувањето на Првиот светски конгрес на Ромите во 1971 година кога, покрај другите одлуки е донесена одлуката за именувањето на самата заедница како Роми, а не како Цигани. Покрај ова, постои и друг контекст, кој ја охрабрува стереотипизацијата кон Ромите. Поистоветувањето на Ромите со Циганите јасно кажува за научниот баланс меѓу претходниот „национален српски пристап“ и современата реалност на гласната самоидентификација. На овој начин, Вукановиќ го признава историското оптоварување на терминот, но истовремено се обидува да ја афирмира новото идентификување на Ромите во контекст на современата научна и општествена парадигма.

Делото *Роми (Цигани) у Југославији* претставува прв систематски обид да се создаде сеопфатна етнографска и историска студија за Ромите во Југославија, на 450 страници. За разлика од порано фрагментарните белешки и записи, Вукановиќ успева да собере и да анализира голем корпус на теренски и на архивски податоци, што неговата книга ја прави референтна во регионалната ромологија. Во книгата е документирана разновидноста на ромските групи, а дава и историски контекст за: насилствата, миграциите и асимилациските процеси, особено во Втората светска војна. Свкупноста на книгата се согледува и преку податоците од аспект на фолклорот и на духовната култура – бележи: песни, приказни, обичаи, магиски практики и верувања, создавајќи база која и денес има истражувачка вредност. Вукановиќ вршел долгогодишни теренски истражувања (1948 – 1970) во различни делови на Југославија. Ова му овозможило подробен увид во разновидноста на ромските групи и во нивната адаптација во различни социјални и културни контексти.

Како што беше споменато погоре, во социјалистичкиот образовен систем, етнологијата, како дисциплина, несомнено беше дел од југословенската политичка и национална стратегија, па така центри за реализација на образовни содржини во областа на етнологијата постоеја во: Белград, Загреб и Љубљана. Во Сараево, Титоград и Скопје, школите немаа свои образовни центри за етнологија. Од тогаш, сè до средината на 80-тите години на XX век, високото образование во областа на етнологијата беше отсутно во Македонија, што се одрази на кадровскиот потенцијал и е сè уште се чувствува повеќе од шеесет години (Risteski 2017: 22).

Во Македонија, во втората половина на XX век, истражувања и одредени статии за ромската етнологија и фолклористика се пишувани од различни автори: Душан Константинов, Иван Котев, Боне Величковски, Севим Пиличкова, Томе Саздов, Родна Величковска и други.

Значајно место во истражувањето на ромската народна култура заземаат делата, повторно, на странски истражувачи. Американската професорка, етнокореолог, Елси Иванчиќ Дунин (Elsie I. Dunin), во периодот од 1967 до 2017 година активно ги проучувала Ромите во Скопје, применувајќи нови методолошки пристапи. Таа објавувала статии и цели публикации за ромскиот фолклор, со посебен акцент на танците, обичаите, како ромскиот Ѓурѓовден и свадбените ритуали. За собирање теренска граѓа користела различни методи, особено набљудување на трансформациите на културните обрасци, визуализирајќи ги промените преку фотографии и филмови. Во овој процес, таа соработувала со ромските истражувачи Трајко Петровски и Даниел Петровски, што ја вклучува внатрешната перспектива во истражувањата. Во рамките на балканската ромска етнологија, значаен придонес дала и американската истражувачка Керол Силверман (Carol Silverman)¹³, која користи мултидисциплинарен пристап во своите истражувања, комбинирајќи антрополошки, музиколошки и социолошки методи. Нејзината методологија вклучува: теренски истражувања, интервјуа, учество во музички настани и анализа на медиумски репрезентации. Таа ја истражува динамиката меѓу музиката и политиката, како и начините на кои ромската музика се користи во глобалниот музички пазар (Silverman 2014).

Во втората половина од XX век, ромологијата и ромистиката постепено ја вклучуваат и внатрешната перспектива, особено со појавата на ромски научници во Србија. Рајко Ѓуриќ (Рајко Ѓуриќ, 1947 – 2020) се смета за еден од најзначајните европски ромолози –

¹³ Едно од најпознатите нејзини дела е книгата: *Romani routes: cultural politics and balkan music in diaspora*. Ова дело е издадено во 2014 година од страна на издавачот Oxford University Press. Книгата ја доби и наградата *Alan Merriam Book Prize* од Друштвото за етномузикологија.

истражувач, писател, публицист и активист. Неговата докторска дисертација (1987) ја обединува философската и етнолошката перспектива, а неговото најпознато дело *Миџрациите на Ромиие: Круѓовиите на њеколои и венецои на среќаиџа* (*Seobe Roma: Krugovi rakla i venac sreće*) е често цитирано во ромолошките и во културолошките истражувања. Драгољуб Ацковиќ (1952 – 2025) претставува истакнат српски историчар, писател и истражувач, кој значително придонел за проучувањето на ромската историја, култура и права, со особено внимание на етнологијата и на фолклористиката и на темата за ромскиот холокауст во Србија.

Во Македонија, Трајко Петровски (1952 – 2020) бил еден од водечките истражувачи на ромската заедница. Неговото вработување во Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ во 1980 година означува почеток на систематско проучување на ромските: етнологија, фолклор, јазик и култура во Македонија. Меѓу неговите значајни дела се: *Календарскиите обичаи на Ромиие од Скопје* (1993) и *Етничкиите и културниите карактеристики на Ромиие во Македонија* (2013). Истражувањата и теренската граѓа која ја оставил Петровски за Ромите во Македонија, претставуваат сериозен импакт врз севкупната етнолошка и фолклористичка наука за Ромите. Сепак, таа негова внатрешна перспектива користена во своите истражувања, може да претставува недостиг кај „себеистражувачите“. Тој ја валоризира како статична, а не како дел од општествениот променлив контекст. Американскиот професор Агулиар упатува критика до истражувачите кои се занимаваат со етнографијата на сопствените заедници, поаѓајќи од претпоставката дека е намалена способноста за објективизација, пред сè, поради преголемата субјективност во истражувањето (Aguilar 2010: 15).

Инес Црвенковска Ристевска заклучува дека претставата за Ромите во македонската етнолошка и антрополошка литература е повеќе од аспект на ориентализам како југословенска „другост“ и дека се гради концепција на тешко менлива категорија – ромска традиција. Таа нагласува дека ваквиот научен и истражувачки пристап во македонската етнологија и антропологија, независно дали е од Роми истражувачи или не е, придонесува за понатамошно поддржување на стереотипите, создадени за југословенските Роми (Црвенковска Ристевска 2021: 132–154). Оваа констатација е вредна за критика од аспект на содржината на веќе објавените материјали за Ромите од позиција на инсајдери и аутсајдери. Но, ако се анализира обемот на материјалот и зачетокот на ромската етнологија и ромската антропологија, воопшто, ставот на професорката Црвенковска не соодветствува со реалната состојба во современоста. Другите култури, односно етнички заедници достигнале степен на култивирање и на развој во науката од секоков аспект, како од институционален, така и

од стручен аспект. Понатаму, треба да се земе предвид дека Ромите, како немнозинско население, живеат во простори каде што нивната култура е лесно менлива категорија и е често променлива. Напорот на инсајдерските истражувања е, пред сè, да се промовира ромското културно наследство кај својата заедница, а потоа и кај другите, за да се даде придонес кон зачувување на ромскиот идентитет.

Методолошки пристапи во ромологијата и во ромистиката: внатрешна и надворешна перспектива

Ромологијата и ромистиката, како научни дисциплини, вклучуваат истражувачи од два основни типа: ромски и неромски. Ромските истражувачи обезбедуваат автентична, внатрешна перспектива на заедницата, благодарейќи на познавање на: јазикот, културните практики и социјалната динамика. Тие користат теренски методи, активно учество, интервјуа и локално набљудување, што овозможува длабоко разбирање на: семејните, фолклорните и социјалните структури. Главните предности на овој пристап се автентичноста и точноста во интерпретацијата на културниот контекст, додека потенцијалниот недостаток е субјективноста, особено кога истражувачот има силна лична или социјална врска со заедницата, што може да влијае со необјективен критички поглед.

Неромските истражувачи, од друга страна, нудат пообјективна и теоретски ориентирана перспектива, која често се базира на мултидисциплинарни методи – од етнологија, фолклор и музикологија до социологија и визуелна антропологија. Тие собираат податоци преку набљудување, интервјуа, архивски истражувања и теренски записи, што овозможува широк контекстуален увид, компаративни анализи и критичка интерпретација. Предизвикот за нив е непознавањето на ромскиот јазик и културните практики, што во одредена мера доведува или пак ќе доведе до креирање на стереотипи.

Методолошки, ромските истражувачи се фокусираат на директното учество и на автентичната документација, при што познавањето на јазикот претставува клучна предност, додека неромските истражувачи се ориентирани кон теоретска строгост, мултидисциплинарност и глобална перспектива, но нивната културна автентичност е понекогаш ограничена.

За ефикасна и целосна студија на ромската заедница е неопходна комбинација на овие два пристапи, при што автентичноста на ромските истражувачи обезбедува „жив поглед“ од внатре, додека теоретскиот надзор на неромските истражувачи овозможува: контекстуализација, критичка анализа и интердисциплинарен увид. Таквата синтеза овозможува длабоко разбирање на културните и на јазичните аспекти, критички осврт на: социјалната динамика, маргинализацијата и глобалните влијанија, како и создавање истражувања кои се и автентични и академски строго структурирани.

Заклучок

Историјата на научниот и на општествениот однос кон Ромите, од првите спомнувања на терминот „Циган“ во византиските и во европските извори до современата научна рамка, претставува сложен и противречен процес. Првично, оваа заедница била дефинирана преку екстерни категории, често обременети со предрасуди и со стигматизација, што се одразувало и во законодавствата и во административните практики низ Европа и на Балканот. Тие ги третирале Ромите како маргинализирани „други“, подложни на репресии, асимилации и социјална контрола.

Со текот на времето се јавува очигледна празнина во систематското научно проучување. Ромите долго време остануваат „невидливи“ во академската мисла, во мала мера се присутни во фолклорните и во етнографските белешки, контекстуално, без никаква критичка анализа и се истражувале од внатрешна перспектива. Дури во XIX и во XX век започнуваат првите посериозни етнолошки, фолклористички и историски истражувања на Балканот и во Македонија, но тие истражувања најчесто биле обременети со етноцентрични парадигми и аутсајдерски перспективи, при што ромската култура била претставувана како „гостинска“ или нестабилна категорија.

Во втората половина на XX век доаѓа до значаен пресврт: со развојот на критичките и социокултурните пристапи, интересот за Ромите се зголемува и започнуваат посистематски истражувања. Предизвикот во истражувањето на Ромите се должи на тоа што прашањето за нив се рагледува од внатрешна, но и од надворешна перспектива.

Методолошките пристапи што се применувале имаат и свои предности и ограничувања. Аутсајдерските научници, благодарейќи на академската обука, пристапот до институции и меѓународните мрежи, често обезбедувале: систематичност, аналитичка рамка и компаративни согледувања. Сепак, нивните истражувања неретко биле оптоварени со: културна дистанца, предрасуди и интерпретации, кои ја маргинализирале ромската перспектива. Инсајдерските истражувачи, пак, носат со себе: автентично знаење, јазична и културна чувствителност, како и непосреден пристап до заедницата. Но, во одредени случаи тие се соочуваат со: недоволна академска поддршка, ограничени ресурси и ризик од субјективност.

Оваа динамика ја означува современата состојба на ромологијата и на ромистиката – дисциплини, кои се стремат да ја интегрираат ромската перспектива во академскиот дискурс и да го надминат историскиот јаз меѓу „истражуваниот објект“ и „истражувачот“. Затоа, современата ромологија и ромистика се стремат кон комбинирана методологија, што ја обединува анализата на аутсајдерот со

внатрешното знаење. Ваквата соработка создава нова парадигма во истражувањата на Ромите на Балканот и во Европа, преку трансформација на самата заедница – од пасивен објект на истражување кон активен учесник во создавањето на сопствените: историја, култура и идентитет.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилични изданија

Ацковиќ, Д. 2022. „Раде Ухлик – ромолошка истраживања“. Зборник радова *Дојринос Радеџа Ухлика лингвистџици и кулџури Рома* са научног скупа одржаног 5. новембра 2019. Варади, Т. и Б. Сикимић (ур.). Београд: Српска академија наука и уметности, 19–36.

Варади, Т. и Б. Сикимић (ур.). 2022. *Дојринос Радеџа Ухлика лингвистџици и кулџури Рома*. Зборник радова са научног скупа одржаног 5. новембра 2019. Београд: Српска академија наука и уметности.

Ђорђевиќ, Т. 1984. „Цигани и музика у Србију“. *Наш народни живој*, том 3. Љубинковиќ, Н. (прир.). Београд: Просвета.

Елезовиќ, Г. 1925. „Производња шалитре у Јурумлеру код Скопља“. *Гласник Скојског научног друшџва*, II-1. Скопље.

Ковачевиќ, И. 2005. „Из етнологије у антропологију (Српска етнологија у последње три деценије 1975 – 2005)“. Зборник етнографског института *Еџнолоџија и анџројолоџија: Сџање и џерсејекџиве*. Београд: САНУ, 11–19.

Костиќ, Ц. 1934. *Муслимански Цигани у Скојљу*. Скопје.

Петровски, Т. 1993. *Календарскиџе обичаи кај Ромиџе во Скојје и околнаџа*. Скопје: Феникс.

Петровски, Т. 2013. *Еџничкиџе и кулџурниџе каракџеристџики на Ромиџе во Македонија*. Посебни изданија, бр. 82. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Петровски, Т. 2015. „Придонесот на академикот Тихомир Ѓорѓевиќ во проучувањето на Ромите“. Прилози од Меѓународниот симпозиум одржан на 19 и на 20 декември 2014 година во Скопје *Балканскаџа кулџура низ џризмаџа на фолклорисџичко-еџнолошкиџе истражувања*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 259–263.

Филиповиќ, С. М. 1937. „Етничке прилике у Јужној Србији“. *Сџоменица двадесетџетџгодишџице ослобођења Јужне Србије*. Скопље: Штампарија „Јужна Србија“.

Црвенковска Ристевска, И. 2021. „Претставата за Ромите во македонската етнoлошка и антрополошка литература“. *ЕџноАнџројолоЗум*, бр. 21. Скопје: Институт за етнологија и антропологија.

Латинични изданија

Aguilar, J. 2010. “Insider Research: an Ethnography of a Debate”. *Anthropologists at Home in North America. Methods and Issues in the Study of One’s Own Society*. Messerschmidt, D. A. (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 15–26.

Čapo, J. & V. Gulin Zrnić. 2014. “Croatian Ethnology as Cultural Anthropology at Home”. *Ethnologia Balkanica*, Vol. 17. Zagreb, 85–103.

De Boor, C. 1904. *Georgii Monachi Chronicon*. Leipzig: Teubner.

Demir, Lj. 2017. *Književni i jezički aspekti kulture Roma Jerlija u Makedoniji*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet [doktorski rad].

Đurić, R. 1987. *Seobe Roma: krugovi pakla i venac sreće*. Beograd: BIGZ.

Fraser, A. 1995. *The Gypsies*. 2nd edition. Oxford: Blackwell.

Gómez Alfaro, A. 1993. *The Great Gypsy Round-up. “Spain: the general imprisonment of Gypsies in 1749”*. Madrid: Editorial Presencia Gitana.

Grellmann, H. M. G. 1783. *Historischer Versuch über die Zigeuner*. Göttingen: Johann Christian Dieterich.

Hancock, I. 1987. *The Pariah Syndrome: An Account of Gypsy Slavery and Persecution*. New York: Columbia University Press.

Hancock, I. 2002. *We are the Romani People*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Heyd, U. 1973. *Studies in old Ottoman criminal law*. Oxford: Clarendon Press.

Kenrick, D. & G. Puxon. 1972. *The Destiny of Europe’s Gypsies*. New York: Basic Books.

Kenrick, D. 2007. *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*. Lanham: Scarecrow Press.

Lucassen, L., W. Willems & A. Cottaar. 1998. *Gypsies and Other Itinerant Groups: A Socio-Historical Approach*. London: Macmillan.

Marushiakova, E. & V. Popov. 2001. *Gypsies in the Ottoman Empire*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.

Mayerhofer, C. 1988. *Dorfzigeuner Kultur und Geschichte der Burgenland-Roma von der Ersten Republik bis zur Gegenwart*. Wien: Picus.

Plas, P. 2008. “Narod, govor, akademija: interdiskurzivnost i kolektivni identitet u jednoj sjevernodalmatinskoj etnografiji, 1899.-1900”. *Narodna umjetnost*, Vol. 45 no. 2. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 7–42.

Psellos, M. 1838. *Chronographia*. Bonn: Weber.

Risteski, Lj. 2017. “Macedonian ethnology and anthropology: Dialogue between theory and practice, local and global, peripheries and centers, the West and the Western Balkans”. *Against all odds: ethnology*

and anthropology between theory and praxis. Risteski, Lj. & I. Crvenkovska Risteska (eds.). Skopje: Ss. Cyril and Methodius University – Skopje, Faculty of natural sciences and mathematics, Institute of ethnology and anthropology, 19–46.

Rüdiger, J. Ch. 1777. *Von der Sprache und Herkunft der Zigeuner aus Indien*. Leipzig.

Silverman, C. 2014. *Romani roots: cultural politics and Balkan music in diaspora*. Oxford University Press.

Soulis, G. 1961. “The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages”. *Dumbarton Oaks Papers* – 15. Washington, D.C., 141–165.

Tebbutt, S. (ed.). 1998. *Gypsies in German-Speaking Society and Literature*. New York: St. Martin’s Press, 49–63.

Uhlik, R. 1937. *Romane gilja – romske pesme*. Prijedor.

Vojak, D. 2004. “Roma in the Population Censuses of 1921 and 1931 on the Territory of Croatia”. *Migracijske i etničke teme*, Vol. 20, No. 4, 447–476.

Vučinić Nešković, V. 2023. „Historical and current developments in ethnology and anthropology of Serbia”. *International Journal of Anthropology and Ethnology*, Vol. 7:2, 1–17.

Vukanović, T. P. 1983. *Romi (Cigani) u Jugoslaviji*. Vranje: “Nova Jugoslavija”.

HISTORICAL, ETHNOLOGICAL, AND FOLKLORISTIC PERSPECTIVES IN THE STUDY OF THE ROMA IN EUROPE AND MACEDONIA

Daniel Petrovski

“Marko Cepenkov” Institute of folklore in Skopje

petrovskidaniel@gmail.com

Summary

The study of the Roma and their identity is a complex process, conditioned by the historical, political, and cultural contexts in which scholarly works have been published. Historically, the Roma were perceived as a “strange people”, leading to stereotyping and marginalization, while terminology, especially the word “Gypsy/Gypsies”, carried negative connotations and influenced societal and academic perceptions. From administrative records in the 15th – 19th centuries to the first linguistic studies in Europe, the Roma were often treated as subjects of control rather than as an autonomous cultural community. Linguistic studies from the 18th century, particularly the works of Johann Christoph Rüdiger and Heinrich Grellmann, indicated the Indian origin of the Roma but overlooked the complex cultural and social reality.

In the South Slavic area, ethnologists and folklorists in the early 20th century collected materials on Roma culture “from the outside”, with limited analysis of the community’s internal perspective. Researchers such as Tihomir Đorđević, Rade Uhlik, and others documented Roma music, language, and customs, often through nationalistic or descriptive paradigms. Contemporary romology, through

interdisciplinary approaches and the emergence of Roma researchers like Rajko Đurić and Trajko Petrovski, integrates external and internal perspectives, recognizing Roma identity as dynamic, complex, and culturally valuable.

This study provides a systematic overview of historical and contemporary approaches to the study of the Roma and their identity, with an emphasis on ethnological and folkloristic contexts. Through the analysis of European and Yugoslav researchers, as well as contemporary romologists, it demonstrates how scientific methodology has influenced the construction of the image of the Roma, from stereotypical representations toward critical, emancipatory, and integrative perspectives.